

Reprezentační schopnost soudu: Wittgensteinova odpověď na Russellovu mnohorelační teorii souzení¹

Zuzana Daňková

Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, Praha
fortz7af@natur.cuni.cz

Abstrakt:

Cílem předkládaného článku je nabídnout novou interpretaci Wittgensteinových slavných komentářů k Russellově mnohorelační teorii souzení, podle níž je souzení vícečetný vztah soudícího subjektu k jednotlivým souzeným elementům. Wittgenstein se v roce 1913 opakovaně pokoušel přesvědčit Russella o tom, že v rámci jeho teorie není vyloučena možnost souzení nesmyslu, přičemž je tato výtka nejčastěji považována za poukaz na neschopnost Russellovy mnohorelační teorie zajistit jednotu soudu. V předkládaném článku se však pokusím ukázat, že Wittgensteinova slova lze uchopit i jiným způsobem, totiž tak, že se centrálním tématem stává (ne)schopnost mnohorelační teorie podat vysvětlení základního rysu soudu, tj. jeho reprezentační schopnosti.

Klíčová slova: Bertrand Russell, raný Wittgenstein, mnohorelační teorie souzení, souzení, soud, *Theory of Knowledge*

DOI: <https://doi.org/10.46854/fc.2021.3r.489>

Úvod

V roce 1911 se v Cambridgi u Bertranda Russella, tehdy již proslulého filosofa, který měl za sebou publikaci několika zásadních knih a článků,² objevil mladý rakouský student, který trval na tom, že se stane jeho žákem. Přes počáteční

1 Práce na tomto článku byla podpořena grantem GA UK č. 748618: „Teorie souzení v rané analytické filosofii“.

2 Mám na mysli zejména knihu *The Principles of Mathematics* z roku 1903, kterou můžeme považovat za první dílo britské analytické tradice ve filosofii (Russell, B., *The Principles of Mathematics*. London, Routledge 2010); slavný článek „On Denoting“ (týž, *On Denoting*. *Mind*, 14, 1905, No. 56, s. 479–493) a sérii článků o podstatě propozic a jejich pravdivosti a nepravdivosti: Russell, B., *The Nature of Truth*. In: *The Collected Papers of Bertrand Russell*. Eds. Urquhart, A. – Lewis, A. C. Vol. 4: *Foundations of Logic 1903–1905*. London, Routledge 1994, s. 492–506; Russell, B., *On the Nature of Truth*. *Proceedings of the Aristotelian Society*, 7, 1906–1907, No. 1, s. 28–49; a Russell, B., *On the Nature of Truth and Falsehood*. In: týž, *Philosophical Essays*. London–New York–Bombay–Calcutta, Longmans, Green, and Co. 1910, s. 170–185.

pochybnosti Russell v mladém, tehdy 21letém studentu Wittgensteinovi brzy odhalil filosofického génia – a nedlouho poté se i jejich původní role učitele a žáka začaly relativizovat. Stalo se tak zejména po Wittgensteinově formulaci jeho slavné námitky vůči Russellově mnohorelační teorii souzení.³ Ačkoli si Russell nebyl zcela jistý, co Wittgenstein svou námitkou přesně míní, byl zároveň přesvědčen, že Wittgenstein poukázal na nějaký zásadní problém jeho teorie, kterého si on sám nevšiml.⁴

Poslední významný příspěvek k mnohorelační teorii souzení, který Russell publikoval před setkáním s mladým Wittgensteinem, byl článek „On the Nature of Truth and Falsehood“ z roku 1910. Jeho závěry poté v hlavních bodech zopakoval v kapitole věnované souzení a soudu v knize *The Problems of Philosophy* z roku 1912.⁵ Na jaře roku 1913 začal Russell pracovat na rukopise, který později editoři nazvali *Theory of Knowledge* a který měl sestávat z analytické a syntetické, konstruktivní části.⁶ V té první se chtěl věnovat analýze základních elementů poznání, zatímco druhá část měla podat výklad pojmů času, prostoru a hmoty.⁷ Teorii souzení Russell potřeboval v první, analytické části, kde měl v úmyslu popsat jak podstatu elementárních, tak komplexnějších, „molekulárních“ soudů.⁸ Nakonec však knihu nikdy nedokončil a rukopis, objevený roku 1967 a publikovaný v roce 1992, představuje část analytické sekce knihy a věnuje se pouze výkladu elementárních soudů, tedy soudů, které kromě vztahu souzení [*judgmental relation*] obsahují pouze jeden další vztah. (Například soud „*a* miluje *b*“ obsahuje kromě vztahu souzení ještě vztah „milovat“, soud „*a* je větší než *b*“ vztah „být větší než“ atp.)

3 Jedná se o Russellovu „multiple relation theory of judgment“. V češtině můžeme mluvit o teorii soudu nebo souzení. Russell analyzuje naše připsování soudu („*A* soudí, věří atd., že *aRb*“). „Souzení“ zde znamená fakt, že někdo provádí akt souzení, jehož prostřednictvím soudí. Obsah tohoto souzení Russell analyzuje jako komplexní objekt sestávající ze subjektu, vztahu souzení a prvků soudu. „Soud“ jako obsah aktu souzení je pak spojením elementů (např. *aRb*) prostřednictvím aktu souzení. Lze říci, že analýza soudu (jakožto sjednoceného komplexu prvků soudu) představuje součást širšího tématu souzení. Z tohoto důvodu budu Russellovu mnohorelační teorii v celém textu nazývat „teorií souzení“.

4 Viz Russellův dopis Ottoline Morrellové, #782, 21. května 1913. Cit. v: Eames, E. R., Introduction. In: Russell, B., *Theory of Knowledge*. Ed. Eames, E. R. London–New York, Routledge 1992, s. xix. Originály všech zde citovaných Russellových dopisů adresovaných Ottoline Morrellové jsou uloženy v Humanities Research Center v University of Texas v Austinu a jejich kopie se nacházejí v Bertrand Russell Archives v McMaster University.

5 Russell, B., *The Problems of Philosophy* (1912). Rockville, Arc Manor 2008. Teorie se liší svým pojetím směru (co zajišťuje, že soudíme např. *aRb*, a nikoli *bRa*). Podrobněji k rozdílům v pojetí směru viz níže pozn. č. 49.

6 Russellovu rukopisu dali tento titul jeho editoři, nicméně Russell sám tentýž název použil ve svých dopisech i při jiných příležitostech. Více viz Eames, E. R., Introduction. In: Russell, B., *Theory of Knowledge*, c.d., s. xiv.

7 Russellův dopis O. Morrellové, #768, 8. května 1913. Viz Eames, E. R., Introduction. In: Russell, B., *Theory of Knowledge*, c.d., s. xv.

8 Elementární jsou ty soudy, v jejichž formulaci je obsaženo pouze jedno sloveso (např. *a* miluje *b*). Molekulární jsou všechny soudy, jejichž formulace obsahuje více než jedno sloveso (např. *a* žálí na *b* kvůli *c*).

První zmínka o diskuzi s Wittgensteinem se nachází v Russellově deníkovém zápisu ze 14. května 1913⁹ a podrobněji se Russell o Wittgensteinově kritice poté rozepisuje v dopise z 21. května, který adresoval svojí intelektuální přítelkyni Ottoline Morrellové a ve kterém popisuje, jak ho minulou noc (20. května) Wittgenstein přišel navštívit a při té příležitosti se snažil vyvrátit jeho mnohorelační teorii: „Wittgenstein ke mně minulou noc přišel s vyvrácením teorie souzení, kterou jsem zastával. Měl pravdu, ale myslím, že zásadní úpravy nebudou třeba. Budu to muset promyslet během týdne, protože se už dostávám k [části o] souzení.“¹⁰

Zde sice Russell explicitně nezmiňuje, kterou jeho teorii Wittgenstein vyvracel, ale nejpravděpodobnější je, že se zde ještě jednalo o teorii obsaženou v článku z roku 1910 (a shrnutou znovu v knize z roku 1912).¹¹ V průběhu dalšího týdne Russell pracoval na novém výkladu své mnohorelační teorie a vytvořil verzi, kterou známe z rukopisu *Theory of Knowledge* a v níž do soudu vložil dodatečný element, formu.¹² Je však zřejmé, že v průběhu těchto několika dnů začal být Russell postupně více a více znepokojován Wittgensteinovou námitkou. Po jejich další diskuzi o šest dní později, 26. května, Russell napsal, že sice Wittgensteinově kritice nerozumí, ale „cítí, že [Wittgenstein] musí mít pravdu“: „Wittgenstein mne přišel navštívit (...), ukázal jsem mu zásadní část toho, co jsem napsal. On řekl, že to je celé špatně, že si neuvědomuji obtíže – že zkoušel moji teorii a ví, že nebude fungovat. Nebyl jsem schopný jeho námitku pochopit – byl velmi nesrozumitelný –, ale cítil jsem v kostech, že musí mít pravdu a že vidí něco, co já ne (...).“¹³

9 Viz Eames, E. R., Introduction. In: Russell, B., *Theory of Knowledge*, c.d., s. xix.

10 “Wittgenstein came to see me last night with a refutation of the theory of judgement which I used to hold. He was right, but I think the correction required is not very serious. I shall have to make up my mind within a week, as I shall soon reach judgement.” Russellův dopis Ottoline Morrellové, #782, 21. května 1913. Viz tamtéž, s. xix. Tuto i všechny další citace Russellových dopisů i děl přeložila autorka článku.

11 Knihu *The Problems of Philosophy* z roku 1912 však Wittgenstein považoval jen za popularizační text, kterým se odmítal vážně zabývat. Tamtéž, s. xix.

12 Russell popisuje „formu“ jako dodatečný element soudu, který je nezbytný pro vysvětlení toho, jak mohou být termy v soudu spojeny smysluplným způsobem (například jako „a miluje b“, a nikoli jako „a b milování“). Elementy v soudu jsou spojeny dohromady díky tomu, že zaujmou adekvátní pozice v rámci konkrétní (např. subjekt-predikátové nebo relační) formy (Russell, B., *Theory of Knowledge*, c.d., s. 91nn.).

13 “Wittgenstein came to see me – we were both cross from the heat – I showed him a crucial part of what I have been writing. He said it was all wrong, not realizing the difficulties – that he had tried my view and knew it wouldn’t work. I couldn’t understand his objection – in fact he was very inarticulate – but I feel in my bones that he must be right, and that he has seen something I have missed. If I could see it too I shouldn’t mind, but as it is, it is worrying, and has rather destroyed the pleasure in my writing.” Russellův dopis Ottoline Morrellové, 27. května 1913. In: *The Selected Letters of Bertrand Russell*. Ed. Griffin, N. Vol. 1: The Private Years 1884–1914. London, Routledge 2002, s. 446.

Poslední květnový den potom Russell Ottoline napsal, že se dokáže „vynout Wittgensteinovým problémům“ a že se „zotavil z jeho kritiky“.¹⁴ To však zřejmě nebyla zcela pravda, neboť v průběhu dalšího měsíce přestal na svém rukopisu postupně pracovat a posléze ho zanechal nedokončený v podobě 350 rozpracovaných stránek. Následně napsal Ottoline, že Wittgensteinovy kritické připomínky k jeho teorii pro něj představují „událost prvořadého významu“ a že nepředpokládá, že ještě vykoná nějakou „fundamentální práci ve filosofii“, tedy něco, co by zásadně přispělo k rozvoji logiky nebo epistemologie.¹⁵ Práci na mnohorelační teorii Russell opustil, když si začal připravovat poznámky ke zvaným přednáškám v USA, pro které si zvolil jiná témata.¹⁶ Wittgenstein k tomu poznamenal, že je mu líto, že jeho námitka Russella „paralyzovala“,¹⁷ nicméně byl přesvědčen o její oprávněnosti a o nutnosti založit přesvědčivější teorii souzení na správném pojetí propozice.¹⁸

V předkládaném článku bych chtěla zodpovědět otázku, co stojí v centru Wittgensteinovy námitky vůči Russellově mnohorelační teorii, jednoho z nejdiskutovanějších mezníků rané analytické filosofie. Odpověď se přitom pokusím podat prostřednictvím čtyř navazujících kroků: (1) v prvním představím genezi a hlavní teze Russellovy mnohorelační teorie, na niž Wittgenstein reagoval. (2) v druhém shrnu všechny formulace, které Wittgenstein vůči Russellově mnohorelační teorii postupně předložil. Ve třetím (3) navrhu vlastní výklad Wittgensteinovy námitky, ve kterém se pokusím ukázat, že její jádro spočívá nikoli v pochybnosti ohledně zajištění jednoty soudu, nýbrž v nejasnosti ohledně jeho *reprezentační schopnosti*. A konečně v kroku čtvrtém (4) se zaměřím na to, jakou textovou a filosofickou evidenci lze pro můj výklad získat.

14 Russellův dopis O. Morrellové, #791, 31. května 1913. Viz Eames, E. R., Introduction. In: Russell, B., *Theory of Knowledge*, c.d., s. xix.

15 „Vzpomínáš si, že v té době (...) jsem toho psal hodně o „Teorii poznání“, již Wittgenstein kritizoval s nejvyšší přísností. Jeho kritika (...) představovala prvořadou událost v mém životě a ovlivnila vše, co jsem od té doby dělal. Viděl jsem, že má pravdu a že nemůžu doufat, že ještě znovu vykonám ve filosofii jakoukoli zásadní práci.“ Russellův dopis O. Morrellové, 4. března 1916. Citováno v Russellově autobiografii z roku 1975: Russell, B., *Autobiography* (1951). London, Routledge 1998, s. 282.

16 V těchto tzv. Lowell Lectures, přednesených během jarního semestru 1914 na Harvardu, bylo téma mnohorelační teorie souzení nahrazeno diskuzí o smyslových datech ve vztahu k fyzice, o přímé obeznámenosti se světem, podstatě času atd. Více informací k tomuto tématu viz v: Eames, E. R., Introduction. In: Russell, B., *Theory of Knowledge*, c.d., s. xiii–xv.

17 *Wittgenstein in Cambridge: Letters and Documents 1911–1951*. Ed. McGuinness, B. Oxford, Wiley Blackwell 2012.

18 „Epistemologické otázky týkající se povahy souzení a věření [*judgement and belief*] nelze vyřešit bez správného pochopení formy propozice.“ Wittgenstein, L., Notes on Logic. In: *Wittgenstein's Notes on Logic*. Ed. Potter, M. Oxford, Oxford University Press 2008, The Birmingham Notes, s. 276–295, § 55; s. 283. Tuto a všechny následující citace z „Notes on Logic“ a také z Wittgensteinových *Deníků* (*Notebooks 1914–1916*. Eds. Wright, G. H. von – Anscombe, G. E. M. Chicago, University of Chicago Press 1961, s. 1–91) přeložila autorka stati.

1. Russellova mnohorelační teorie

K pochopení Russellovy mnohorelační teorie je třeba alespoň krátce představit filosofickou pozici, na niž reagovala. Tou je pojetí propozice tak, jak ji Russell – po vzoru Mooreova článku „The Nature of Judgment“¹⁹ – vypracoval ve svém raném díle z roku 1903, *The Principles of Mathematics*.²⁰ Zde Russell představuje koncept propozice a jejích konstituentů ve čtvrté kapitole nazvané „Proper Names, Adjectives and Verbs“.²¹ Navzdory standardnímu popisu analytické filosofie jako zkoumání orientovaného na jazyk zde Russellovi nejde o zkoumání lingvistických kategorií vlastních jmen, adjektiv a sloves – naopak se od nich ihned přesouvá k popisu jejich ontologických korelátů.²²

Koreláty vlastních jmen Russell nazývá věcmi [*things*] a koreláty adjektiv a sloves souhrnně označuje jako koncepty [*concepts*], které dále dělí na predikáty [*predicates*], koreláty adjektiv, a vztahy [*relations*], koreláty sloves. Jelikož je Russell navíc nakloněn mínění, že predikáty jsou převoditelné na vztahy, pracuje nakonec se základním rozlišením věci a vztahů.²³ Věci i vztahy poté spadají pod ještě širší ontologické určení, term [*term*].²⁴ Protože jsou termy ontologické kategorie entit vyskytujících se ve světě, je důležité mít na paměti, že i jejich komplex, propozice, je ontologické určení komplexního celku vyskytujícího se ve světě – jakkoli kontraintuitivní se nám takové pojetí propozice může zdát.

Základním rozdílem mezi věcmi a vztahy je to, že zatímco věci se mohou v propozici vyskytovat pouze na místě logického subjektu (je o nich něco vypovídáno), vztahy jsou obdařeny „podivuhodnou dvojitou povahou“ [*a curious twofold nature*],²⁵ díky níž se mohou objevit jak na místě logického subjektu, kde je o nich něco vypovídáno (např. *Zabíjení* je špatné), tak mohou být samy

19 Moore, G. E., *The Nature of Judgment*. *Mind*, 8, 1899, No. 30, s. 176–193.

20 Russell, B., *The Principles of Mathematics*, c.d.

21 Tamtéž, § 46–55, s. 43–53.

22 Tamtéž, § 46, s. 43.

23 Russell zpočátku definuje predikáty jako „koncepty odlišné od sloves, které se vyskytují v propozicích, které mají pouze jeden term nebo subjekt“ (tamtéž, § 48, s. 46.) V „Sókratés je člověk“ je „je“ sloveso a „člověk“ predikát (tamtéž). Nicméně v § 53 (tamtéž, s. 50) Russell dodává, že subjekt-predikátové propozice mohou být „snad“ [*perhaps*] považovány za relační propozice, neboť vztah mezi subjektem a predikátem „je jistě implikován“ (tamtéž). Subjekt-predikátové propozice můžeme tedy popsat jako mezní případ relačních propozic, v nichž vztah spojuje subjekt a predikát. Jak použít slova „snad“ naznačuje, Russell nebyl o této možnosti převedení subjekt-predikátových propozic na propozice relační přesvědčen zcela, nicméně takové převedení dále v *The Principles of Mathematics* používá a mluví vždy pouze o vztazích, nikoli o predikátech.

24 “Whatever may be an object of thought, or may occur in any true or false proposition, or can be counted as one, I call a term. This, then, is the widest word in the philosophical vocabulary. I shall use as synonymous with it the words unit, individual and entity.” Tamtéž, § 44, s. 48.

25 Tamtéž, § 48, s. 46; § 53, s. 50.

tím, co o něčem vypovídá (např. Pavel *miluje* Pavlu). Toto rozlišení odpovídá rozdílu mezi vztahem bez spojující schopnosti – *a non-relating relation*, který na místě logického subjektu propozice nespojuje její další konstituenty dohromady, a vztahem, který tvoří z propozice jednotu tím, že její ostatní konstituenty spojuje – spojující vztah, *a relating relation*.²⁶ Propozice je tedy komplexní jednotný celek, vytvořený z konstituentů, z nichž minimálně jeden má relační povahu a spojuje ostatní konstituenty ve výslednou jednotu.

Rozlišení vztahu s relační schopností a vztahu bez ní však představuje zásadní problém pro realizaci jednoty propozice: pokud může mít každý vztah i nerelační povahu, jak je zaručeno, že v každé propozici bude figurovat alespoň jeden vztah s relační schopností? Vzhledem k tomu, že se obdobný problém objeví i v Russellově následné mnohorelační teorii souzení, je pravděpodobné, že o této komplikaci Russell zprvu neuvažoval. Hnacím motorem pro opuštění teorie propozice z *The Principles of Mathematics* a pro příklon k mnohorelační teorii souzení se mu stal problém jiný, totiž nejasnost týkající se ontologického statusu nepravdivé propozice.

Russell byl přesvědčen, že musí existovat jak pravdivé, tak nepravdivé propozice, neboť soudíme někdy také nepravdivě – a i nepravdivý soud musí mít nějaký referent.²⁷ Kdyby referent neměl, nejednalo by se vůbec o souzení.²⁸ Nepravdivá propozice musí být také sjednoceným komplexem, protože jinak by se jednalo o pouhý agregát termů, nikoli o propozici jako komplexní jednotu. Nicméně jak může být nějaká entita zároveň sjednocená a nepravdivá?²⁹ A navíc, pokud jsou tedy jak pravdivá, tak nepravdivá propozice sjednocením termů, jaký je mezi nimi rozdíl?³⁰

26 Russell označuje sloveso s relační funkcí také jako „skutečné sloveso“ [*actual verb*]. Tamtéž, § 54, s. 50.

27 Viz např. Russell, B., *The Nature of Truth*, c.d., s. 503. Předpoklad o nutnosti existence referentu nepravdivé propozice nebo soudu, přijatý mnoha filozofy epistemologie konce 19. a počátku 20. století, byl nejprecizněji formulován Kazimierzem Twardowským v jeho slavném textu o obsahu a předmětu našich představ. Twardowski, K., *Zur Lehre vom Inhalt und Gegenstand der Vorstellungen. Eine psychologische Untersuchung*. Wien, A. Hölder 1894. Výborné shrnutí této problematiky viz v: Betti, A., *We Owe It to Sigwart! A New Look at the Content/Object Distinction in Early Phenomenological Theories of Judgment from Brentano to Twardowski*. In: Textor, M. (ed.), *Judgement and Truth in Early Analytic Philosophy and Phenomenology*. Basingstoke, Palgrave Macmillan 2013, s. 74–96, zejména s. 76–79.

28 „Kdyby [referent soudu] nesubsistoval, věřil bych v nic, a tedy bych vůbec nevěřil.“ Russell, B., *Meinong's Theory of Complexes and Assumptions (III.)*. *Mind*, 13, 1904, No. 52, s. 510.

29 Russellův interpret Leonard Linsky píše ve svém významném článku „The Unity of Proposition“ (*The Journal of the History of Philosophy*, 30, 1992, No. 2, s. 254), že v zájmu poskytnutí adekvátního výkladu propozice by Russell musel zničit propoziční jednotu – což je jiné vyjádření toho, že nepravdivost a jednota propozice jsou vzájemně neslučitelné.

30 Stejně analyzuje Russell tento problém i v článku „The Nature of Truth“ z roku 1905, pouze již explicitně přiznává, že si není jistý, „jak tento druh komplexity“, tedy propoziční komplexitu, „popsat“ (Russell, B., *The Nature of Truth*, c.d., s. 503) a jak se vypořádat s nepravdivými propozicemi jako sjednocenými, leč nepravdivými entitami.

Jelikož je v rámci tohoto pojetí pravdivá a nepravdivá propozice nerozlišitelná, zdá se, že se nakonec musíme spokojit s tím, že „některé propozice jsou pravdivé a jiné nepravdivé, stejně jako jsou některé růže červené a jiné bílé“.³¹ Konstatování, že naše preference pravdivých propozic je „pouhým nevysvětlitelným předsudkem“,³² není však něco, s čím by se Russell mohl spokojit naddlouho. Nepravdivé propozice se pro něj stávají čím dál více nepřijatelnými, nicméně s jejich odmítnutím se nakonec vzdává i předpokladu bytí propozic pravdivých, neboť uznat pouze jejich bytí považuje také za nepřijatelné.³³

Alternativou k teorii propozic se Russellovi stává mnohorelační teorie souzení, která mu umožňuje vysvětlit možnost nepravdivého soudu, aniž by přitom musel přijmout bytí nepravdivých propozic. Nejznámější formulace této proslulé teorie se nachází v článku „On The Nature of Truth and Falsehood“ z roku 1910.³⁴ Zde již Russell považuje bytí nepravdivých propozic za „téměř neuvěřitelné“, neboť se prý přičí zdravému rozumu věřit, že mohou existovat nějaké „objektivní nepravdy“ [*objective falsehoods*] bez ohledu na mysl, které o nich nepravdivě soudí.³⁵ A jelikož není možné, aby existovala „vnitřní diference“ [*intrinsic difference*] mezi pravdivými a nepravdivými propozicemi, nemůžeme uznat bytí ani těch pravdivých.³⁶ Přijatelná alternativa poté spočívá v pojetí souzení nikoli jako vztahu subjektu k celé propozici, ale jako *mnohorelačního vztahu*, v němž se soudící subjekt vztahuje zvlášť [*singularly*] ke každé části (tedy ke každému termu) souzeného komplexu (dříve propozice).³⁷

Když tedy například někdo soudí, že *a* miluje *b*, nespočívá jeho souzení ve vztahu ke komplexu *a*-miluje-*b* jako celku, nýbrž ve vztahu, který se vztahuje zvlášť k termu *a*, *milovat a b*. Pokud je soud pravdivý, platí (ve světě nastává situace), že *a* miluje *b*. Pokud ne, tedy když *a* ve skutečnosti nemiluje *b*, nepravdivý soud „*a* miluje *b*“ přesto není soudem bez referentu, neboť jednotlivé termy (*a*, *milovat a b*) se vyskytují ve světě, přestože nejsou sjednoceny. Zásadní při tom je, že všechny termy (zde *a*, *b* a vztah *milovat*) jsou

31 Tamtéž, s. 523.

32 Tamtéž.

33 Russell, B., *Theory of Knowledge*, c.d., s. 109.

34 Russell, B., On The Nature of Truth and Falsehood, c.d. Další vypracování mnohorelační teorie se nachází v: Russell, B., *The Problems of Philosophy*, c.d., Chap. 12 („Truth and Falsehood“), s. 56–61; a v: týž, *Theory of Knowledge*, c.d.

35 „Cítíme, že by zde nemohla být nepravda, pokud by nebyly mysl, které by se mohly mýlit.“ Russell, B., On The Nature of Truth and Falsehood, c.d., s. 176.

36 Podle Russella „je zřejmé, že to, co nazýváme věřením nebo rozuměním propozici, je fakt, který má stejnou logickou formu, ať je propozice pravdivá, nebo nepravdivá; neboť kdyby tomu tak nebylo, existovala by vnitřní diference [*intrinsic difference*] mezi pravdivým a nepravdivým věřením a pouhé zaměření na mentální fakt by bylo schopné ukázat, zda je věření pravdivé, nebo nepravdivé“. Russell, B., *Theory of Knowledge*, c.d., s. 109.

37 „Propozicí“ již Russell ovšem komplex nenazývá, neboť nyní zdůrazňuje nikoli, že se jedná o jednotu, nýbrž že jde o komplex, k jehož elementům se mohou vztahovat ke každému zvlášť.

v soudu přítomny totožným způsobem, a to jakožto termy *nerelační*. Vztah, který termy spojuje, pokud ve světě tato situace nastává, tedy vztah „miluje“, funguje v soudu jako *nerelační* term, a vztahem, který termy propojuje se soudícím subjektem, je vztah realizovaný tímto subjektem – vztah souzení [*judgmental relation*]. Jak Russell píše ve své knize *The Problems of Philosophy*, v rámci soudu není vztah milování „tmelem“, který spojuje elementy dohromady, nýbrž je (pouze) jednou z „cihel“ spojených vztahem souzení.³⁸

V rukopise *Theory of Knowledge* přidává Russell do soudu ještě formu (způsob uspořádání termů v soudu) a akt souzení zapisuje následujícím způsobem: $J(S, A, B, R, x\theta y)$.³⁹ Soud tedy sestává ze soudícího subjektu (S), termů A, B a R (vztah) a formy, která určuje, jakým způsobem jsou A, B a R v soudu uspořádány.

2. Problémy mnohorelační teorie podle Russella

Domnívám se, že bez ohledu na Wittgensteinovu námitku si byl Russell vědom nejméně dvou problémů své teorie. N. Griffin je jako první označil jako široký problém směru [*wide direction problem*] a užší problém směru [*narrower direction problem*].⁴⁰ O užším problému směru se hovoří také jako o „problému pořadí“ (tj. pořadí termů v soudu), o širším jako o „problému jednoty“ (termů v soudu).

Problém pořadí, jak naznačuje již jeho název „užší problém směru“, má omezenější dosah: poukazuje na to, že v rámci mnohorelační teorie existuje možnost, že v případě určitých typů komplexů můžeme sestavit termy v soudu více než jedním způsobem. Jedná se o případ takzvaných „asymetrických permutativních komplexů“, v nichž je možné sestavit alespoň dva smysluplné komplexy – například „ a je větší než b “, „ a se zlobí na b kvůli c “ atp.⁴¹ Klade se zde otázka, jak je zaručeno, že nebudeme soudit namísto jedné varianty variantu druhou (například namísto „ a je větší než b “ „ b je větší než a “).

38 Russell, B., *The Problems of Philosophy*, c.d., s. 60.

39 V případě Russellem nejčastěji analyzovaného duálního komplexu, který obsahuje jeden vztah a dva *nerelační* termy, se jedná o „obecnou formu duálního komplexu“, kterou Russell nejčastěji zapisuje jako „ xRy “ (Russell, B., *Theory of Knowledge*, c.d., s. 98 nn.). Slovy tuto formu můžeme formulovat jako „něco má nějaký vztah k něčemu“. Tamtéž, s. 114.

40 Griffin, N., *Russell's Multiple Relation Theory of Judgment*. *Philosophical Studies*, 47, 1985, No. 2, s. 219–224.

41 Russell v *Theory of Knowledge* (c.d., s. 122–123) rozlišuje tři druhy komplexů: nepermutativní, permutativní symetrické a permutativní asymetrické. Nepermutativní jsou takové komplexy, u nichž existuje pouze jediný způsob sestavení jejich termů (např. „ a je elementem A “). Permutativní jsou naopak ty komplexy, u nichž je možný více než jeden způsob sestavení termů. Symetrické jsou potom ty permutativní komplexy, v nichž mají všechny možné kombinace termů tentýž význam (např. „ a je totožné s b “ a „ b je totožné s a “). A konečně asymetrické jsou takové permutativní komplexy, u nichž má každé sestavení jejich termů jiný význam (např. „ a je větší než b “ a „ b je větší než a “). Jsou to právě ty poslední, permutativní asymetrické komplexy, které vedou k „užšímu problému směru“ [*narrower direction problem*].

„Problém jednoty“, tedy konkrétněji řečeno: problém jednoty termů v soudu, má poté širší dosah, neboť se týká *všech* soudů a poukazuje na to, že pokud vztah souzení spojuje termy, z nichž žádný nemá relační povahu (neboť vztah jako term v soudu je také nerelační), může se stát, že je spojí nesmyslným způsobem. Například, jak uvádí poté Wittgenstein, do soudu „stůl držák(uje) knihu“ [*the table penholders the book*], tedy do formy, kdy je na místě vztahu umístěn term („držák“), který je vždy pouze nerelační.⁴²

Jak problému jednoty, tak problému směru si byl Russell vědom a přepracování teorie souzení v rukopise *Theory of Knowledge* je nejlépe srozumitelné právě jako pokus o formulaci odpovědi na tyto dvě nejasnosti.⁴³ Problém jednoty vyrůstá z faktu, že vztah v soudu má nerelační povahu: v takovém případě se stává otázkou, jak takový vztah rozpoznat a odlišit od termů, které relační nemohou být nikdy. Pokud to možné není, lze vztah zaměnit za jiný, vždy nerelační term, a může tak vzniknout soud nesmyslný.

Domnívám se, že Russell se v *Theory of Knowledge* pokoušel vyřešit tuto obtíž s jednotou soudu tím, že do soudu přidal formu. Tato forma měla totiž zajistit, že nerelační vztah zaujímá v komplexu termů speciální místo, a nelze ho tedy nahradit termy, které mají nerelační povahu vždy, a soudit tak nesmysl.⁴⁴ Abychom mohli pochopit, jak mohou být v soudu termy smysluplně seskupeny, píše Russell, musíme je umístit do vhodné pozice v rámci formy.⁴⁵ Např. v soudu „*aRb*“ jsou termy *a*, *b* a *R* zasazeny prostřednictvím vztahu souzení do formy duálního vztahu (*xRy*). Forma tedy slouží jako naše vodítko ke správnému (tedy smysluplnému) uspořádání termů v rámci soudu.⁴⁶

Pojem formy z rukopisu *Theory of Knowledge* však obsahuje řadu nejasností a problémů: jednu Russell říká, že to není žádná věc, žádný další konstituent soudu, ale spíše *fakt*, že termy jsou v komplexu uspořádány určitým způsobem.⁴⁷ Jindy však tvrdí, že forma je něco „nadmíru jednoduchého“ – a není jasné, jak je možné jednoduchost formy uvést v soulad s jejím charakterem faktu.⁴⁸ Ještě zásadnější poté je, že přidání formy do soudu problém s možnostmi soudit nesmysl ve skutečnosti neřeší, neboť stále přetrvává problém

42 Wittgenstein, L., *Notes on Logic*, c.d., B33, s. 280.

43 Viz Stevens, G., *Re-Examining Russell's Paralysis: Ramified Type-Theory and Wittgenstein's Objection to Russell's Theory of Judgment*. *The Journal of Bertrand Russell Studies*, 23, 2003, No. 1, s. 18 nn.

44 Russell, B., *Theory of Knowledge*, c.d., s. 99 a s. 116.

45 Tamtéž, zejména s. 145 nn.

46 Ovšem pokud se jedná o asymetrický permutativní komplex, zůstává zde nevyřešen problém směru.

47 Russell, B., *Theory of Knowledge*, c.d., s. 93.

48 Russell tuto otázku sice odsouvá jako pouze logickou záhadu, která ho při řešení epistemologických obtíží nemusí znepokojovat (tamtéž, s. 130), to však v *Theory of Knowledge* činí pokaždé, když si není jistý, jak některé problémy své teorie vyřešit. Viz také komentář M. Pottera ve: *Wittgenstein's Notes on Logic* (c.d., s. 126).

rozeznání nerelačního vztahu: můžeme se totiž ptát, jak víme, že vztah jako nerelační zaujme v rámci formy specifické místo, a nebude tedy moci být zaměněn za termy bez relační schopnosti. Tuto nezaměnitelnost bychom se mohli pokusit vysvětlit tím, že vztah jako potenciálně relační dokážeme nějak odlišit od termů, které relační povahu nemohou mít nikdy. Nicméně Russell žádné jasné vysvětlení toho, jak vztah v soudu takto rozpoznat, nenabízí, nýbrž tuto naši schopnost pouze předpokládá.⁴⁹

A pojem formy generuje ještě další problém: i kdybychom vymysleli nějaké řešení rozeznání nerelačního vztahu v soudu, stále platí, že v případě, že je forma jedním z elementů soudu, není problém jednoty termů v soudu uspokojivě vyřešen: jak se totiž děje sjednocení těchto termů a samotné formy? Tato úvaha vede k nekonečnému regresu: pokud termy a formu spojuje další forma, která je znovu dalším elementem v soudu, musíme se dále ptát, jak se uskutečňuje spojení termů a původní formy na straně jedné a této další formy na straně druhé atd. *ad infinitum*.⁵⁰ Pokud by na druhou stranu forma nebyla dalším elementem soudu, nabízí se otázka, jak ji tedy chápat. Ani k tomuto problému se Russell nikde nevyjadřuje.

Navíc zde stále zůstává ještě uží problém směru. Ten spočívá v nejasnosti ohledně toho, od kterého termu ke kterému vztah směřuje (tedy např. zda směřuje od *a* k *b* nebo naopak od *b* k *a*).⁵¹ V *Theory of Knowledge* Russell upřes-

49 To vyplývá z Russellovy úvahy v *Theory of Knowledge*: „(...) je zřejmé, (...), že $R(x,y)$ vstupuje [do soudu „A je totožné s B“] odlišným způsobem než ostatní tři objekty [soudící subjekt, A a B] a že „podobnost“ má odlišný vztah k [formě] $R(x,y)$, než k ní mají A a B, zatímco A a B k ní mají vztah stejný.“ Russell, B., *Theory of Knowledge*, c.d., s. 117; mé zdůraznění.

50 Obdobný problém byl přítomný již v případě dřívějších verzí Russellovy teorie, v nichž forma jako další prvek soudu nefigurovala. Jak ukázal například Russellův současník G. F. Stout, pokud není „podřízený vztah, tj. vztah v komplexu soudu, naprosto pasivní, musí plnit roli aktivní a spojuvat zbylé termy“ (Stout, G. F., *The Object of Thought and Real Being. Proceedings of Aristotelian Society*, 11, 1911, No. 1, s. 202–203). Jenže pokud je vztah v soudu relační (má aktivní roli), pak komplex vstupuje do soudu vždy jako sjednocený, což vylučuje možnost soudu nepravdivého. V korespondenci se Stoutem Russell tuto námítku přijal (Stout to popisuje ve výše zmíněném článku na s. 203) a v prezentaci mnohorelační teorie v *The Problems of Philosophy* pasivitu podřízeného vztahu sám zdůraznil (Russell, B., *The Problems of Philosophy*, c.d., s. 74). Oba problémy můžeme považovat za jednu z forem „Bradleyho regresu“, který britský idealistický filosof F. H. Bradley popsal ve svém významném příspěvku k britskému hegelianství, tj. v knize *Appearance and Reality* (London, George, Allen and Unwin 1893), zejména v kapitole 2 („Substantive and Adjective“), kde tvrdí, že pojem vztahu, který zvnějšíku spojuje dvě věci, je nekonzistentní, neboť bychom museli postulovat další vztah, který tyto věci s původním vztahem spojuje etc. *ad infinitum*.

51 V různých obdobích se Russell pokoušel problém směru vyřešit různými způsoby: v *The Principles of Mathematics* tvrdil (ve vztahu k propozicím), že sám vztah uspořádává termy v určitém pořadí: pro vztah je charakteristické, že směřuje od jednoho termu k druhému (*The Principles of Mathematics*, c.d., § 94, s. 95–96). V první verzi mnohorelační teorie z roku 1910 (*On the Nature of Truth and Falsehood*, c.d.) totéž konstatoval ještě o vztahu v soudu. O dva roky později v *The Problems of Philosophy* naopak tvrdil, že podřízený vztah v soudu musí být pojat stejně jako ostatní termy, protože v soudu funguje také jako nerelační; směr musí určit sám vztah souzení

ňuje, že problém pořadí se týká pouze asymetrických permutativních komplexů (v nichž mohou být termy zkombinovány více než jedním způsobem), a obtíž směru se pokouší odstranit tím, že je převádí na takové komplexy, v nichž se možnost vícera sestavení termů eliminuje. Konkrétně se Russell pokouší převést asymetrické permutativní komplexy na molekulární komplexy (obsahující kromě vztahu souzení více než jeden vztah), v nichž každý term zaujímá určitou „pozici“ – například komplex „ a je větší než b “ lze analyzovat do podoby „existuje komplex, v němž je a větší a b menší“. ⁵² Nicméně tento návrh také neodpovídá na řadu otázek: jak zajistit adekvátní korelaci molekulárního komplexu soudu s elementárním komplexem ve světě, který obsahuje pouze jeden spojující vztah? A jak pojmut přítomnost existenčního kvantifikátoru („existuje“) a spojky „a“ v komplexním soudu?

Ani problém pořadí, ani jednoty tedy Russell uspokojivě nevyřešil, ač se o to očividně snažil. Pokud si však těchto obtíží vlastní teorie byl vědom, je jen stěží uvěřitelné, že Wittgensteinova zásadní námitka poukazovala právě na ně. Russell popisuje, jak mu Wittgenstein přišel sdělit svoji námitku, a poznamenává k tomu, že mu nebyl schopen porozumět, ač cítil, že musí mít pravdu („Nebyl jsem schopný jeho námitku pochopit – byl velmi nesrozumitelný –, ale cítil jsem v kostech, že musí mít pravdu a že vidí něco, co já ne“⁵³). Ačkoli nejde o nezpochybnitelný argument, zdá se mi na základě této Russellovy formulace pravděpodobné, že Wittgensteinova námitka mířila ještě k jinému, zásadnějším problému, než jsou otázky týkající se jednoty a pořadí termů v soudu.

3. Wittgensteinova námitka: Problém s teorií typů, jednotou soudu nebo korespondencí komplexů?

Mladý Wittgenstein formuloval svoji námitku vůči Russellově mnohorelační teorii vícekrát, přičemž v korespondenci obou filosofů a Wittgensteinových textech jsou dochovány formulace celkem tři: první zmiňuje Russell v korespondenci s Ottoline Morrellovou, druhá je součástí Wittgensteinových poznámek, jež nesou název „Notes on Logic“, a konečně třetí nacházíme v samotném *Traktátu* v paragrafu 5.5422.

„Nyní jsem schopný,“ píše Wittgenstein Russellovi v červnu 1913, „vyjádřit svoji námitku vůči Tvé teorii soudu přesně.“ A pokračuje: „Mám za to, že je zřejmé, že z pozice A soudí, že (řekněme) a je ve vztahu R k b , pokud

(viz také předcházející poznámka). A v *Theory of Knowledge* tento názor rozvedl poznámkou, že vztah je „co do smyslu neutrální“: „ať je vztah čímkoli, musí být symetrický s ohledem na oba své konce“ (s. 86).

52 Russell, B., *Theory of Knowledge*, c.d., s. 145.

53 Russellův dopis Ottoline Morrellové, 27. května 1913. In: *The Selected Letters of Bertrand Russell*. Vol. 1: *The Private Years 1884–1914*, c.d., s. 446.

je tato správně analyzována, musí přímo, *bez použití jakékoli další premisy* plynout *propozice* „ $aRb \vee \sim aRb$ “. Tato podmínka není v Tvé teorii splněna.⁵⁴

Bezprostřední vyplývání „ $aRb \vee \sim aRb$ “ z věty „A soudí, že aRb “ se rovná požadavku, že obsahem soudu je smysluplná propozice – jde o požadavek, že platí buď „ aRb “, nebo její opak „($\sim aRb$)“.⁵⁵ Námitku můžeme tedy chápat jako jiné vyjádření následujících formulací, podle nichž Russellova teorie umožňuje souzení nesmyslu: „Každá správná teorie souzení musí zajistit, aby pro mne bylo nemožné soudit, že tento stůl držák(uje) tuto knihu. Russellova teorie tuto podmínku nesplňuje.“⁵⁶ „Správné vysvětlení formy věty ‚A soudí p ‘ musí ukazovat, že je nemožné soudit nesmysl. (Russellova teorie tomuto zadání nevyhovuje).“⁵⁷

Co tedy tvoří jádro Wittgensteinovy slavné námítky? Tuto záhadu se Russellovi i Wittgensteinovi interpreti pokouší vyřešit urputněji než jakýkoli jiný problém russellovského a wittgensteinovského zkoumání. Interpretace se přitom v průběhu času proměňovaly. V jejich první vlně bylo nejdůležitější takzvané „Griffinovo-Sommervillovo“ pojetí z osmdesátých let minulého století, které Peter Hanks poté nazval „standardním“ a které kladlo do centra Wittgensteinovy námítky oboustrannou závislost teorie souzení a Russellovy-Whiteheadovy teorie typů.⁵⁸ Na druhé straně autoři interpretací od let devadesátých až do současnosti se různými způsoby snaží formulovat argumenty proti tomuto výkladu⁵⁹ a zároveň představit interpretace vlastní.

54 „I can now express my objection to your theory of judgement exactly: I believe it is obvious that, from the proposition ‘A judges that (say) a is in a relation R to b’, if correctly analysed, the proposition ‘ $aRb \vee \sim aRb$ ’ must follow directly *without the use of any other premiss*. This condition is not fulfilled by your theory.” Russellův dopis O. Morrellové, 19. června 1913. In: *The Selected Letters of Bertrand Russell*. Vol. 1: *The Private Years 1884–1914*, c.d., s. 448; zdůraznění v originálním textu.

55 Interpretace, podle níž je formulace „ $aRb \vee \sim aRb$ “ vyjádřením smysluplnosti propozice, je přítomná ve slavných *Principia Mathematica* z roku 1910 (Whitehead, A. N. – Russell, B., *Principia Mathematica* to *56. Cambridge, Cambridge University Press 1997, s. 129); k tomuto viz také komentář M. Pottera ve: *Wittgenstein’s Notes on Logic* (c.d., s. 127).

56 “Every right theory of judgement must make it impossible for me to judge that this table penholders the book. Russell’s theory does not satisfy this requirement.” Wittgenstein, L., *Notes on Logic*, c.d., B33, s. 280.

57 „Správné vysvětlení formy věty ‚A soudí p ‘ musí ukazovat, že je nemožné soudit nesmysl. (Russellova teorie tomuto zadání nevyhovuje).“ Wittgenstein, L., *Tractatus logico-philosophicus*. London, Kegan–Paul–Trench & Co. 1922, 5.5422). V této stati autorka cituje a překládá z anglického vydání. Srov. též publikovaný český překlad: Wittgenstein, L., *Tractatus logico-philosophicus*. Přel. P. Glombíček. Praha, OIKOYMENH 2008.

58 Hanks, P., How Wittgenstein Defeated Russell’s Multiple Relation Theory of Judgment. *Synthese*, 154, 2007, No. 1, s. 122 nn.; Somerville, S., Wittgenstein to Russell (July, 1913). ‘I am Very Sorry to Hear... My Objection Paralyzes You’. In: Haller, R. – Grassl, W. (eds.), *Language, Logic, and Philosophy: Proceedings of the 4th International Wittgenstein Symposium*. Vienna, Hölder–Pichler–Tempsky 1980, s. 182–188; a Griffin, N., Russell’s Multiple Relation Theory of Judgment, c.d.

59 Ke kritice standardní interpretace viz např. komentář M. Pottera ve: *Wittgenstein’s Notes on Logic* (c.d., s. 288–289); a Hanks, P., How Wittgenstein Defeated Russell’s Multiple Relation Theory of Judgment, c.d., s. 134–135.

Tyto přístupy snad můžeme rozdělit do několika hlavních výkladových linií: (a) nejčastěji jejich autoři (např. McBride, Hanks, Zalabardo) tvrdí, že Wittgensteinova námitka se nějakým způsobem týká problému jednoty,⁶⁰ ač si – alespoň určitého aspektu – této komplikace byl Russell sám vědom. Další interpreti (např. Morris a Pincock) se snaží dovodit, že se primárně jedná o problém korespondence komplexu v soudu a komplexu, k němuž soud referuje,⁶¹ a někteří (např. Stevens) poukazují též na obecný problém rozdílného pojetí logiky u Russella a Wittgensteina.⁶²

Pokusím se však ukázat, že existuje přinejmenším ještě jedna možná interpretace, kterou bych zde chtěla představit, a to ta, že Wittgenstein upozornil Russella na fakt, že jeho teorie nedokáže vysvětlit primární funkci soudu – totiž jeho schopnost reprezentovat komplex, k němuž se soud vztahuje. Domnívám se, že tato interpretace je navržena v pracích Hankse a Johnstona, avšak pouze v náznacích. Po diskuzi jejich teorií se tedy pokusím tento interpretační přístup podrobněji rozvinout.

Nejprve se zde budu zabývat interpretací Petera Hankse.⁶³ Podle ní Wittgenstein Russellovi namítal, že v souladu s jeho teorií nemůže být soud ani pravdivý, ani nepravdivý, protože termy v soudu jsou pouze shromážděné dohromady, ale nejsou sjednoceny a „shromáždění [*collection*] termů (...) není tím typem věci, který by mohl být pravdivý, nebo nepravdivý, a není tedy ani tím typem věci, o kterém by se dalo soudit“.⁶⁴ Lze říci, že Hanksova interpretace předpokládá problém reprezentační schopnosti soudu, neboť jen pokud soud něco reprezentuje, může být pravdivý, nebo nepravdivý. Přesto se od mého pojetí zásadně liší (jak podrobněji ukáži níže), protože podle mne jsou termy v soudu skutečně sjednocené, nicméně jejich jednota nestačí k vysvětlení reprezentačního charakteru soudu, a tedy ani k jeho schopnosti být pravdivý, nebo nepravdivý.

60 McBride, F., *The Russell-Wittgenstein Dispute: A New Perspective*. In: Textor, M. (ed.), *Judgement and Truth in Early Analytic Philosophy and Phenomenology*, c.d., s. 206–241; Zalabardo, J., *Representation and Reality in Wittgenstein's Tractatus*. Oxford, Oxford University Press 2015; Hanks, P., *How Wittgenstein Defeated Russell's Multiple Relation Theory of Judgment*, c.d.

61 Michael Morris (*Routledge Guidebook to Wittgenstein and the Tractatus*. London, Routledge 2008, s. 83–90) spatřuje pointu Wittgensteinovy námitky v tom, že není jasné, jak komplex v soudu a komplex jako referent soudu mohou korespondovat, ale nezmiňuje, že tento problém platí pouze o asymetrických permutativních komplexech, což zdůrazňuje naopak Christopher Pincock (*Russell's Last (And Best) Multiple-Relation Theory of Judgement*. *Mind*, 117, 2008, No. 465, s. 107–139).

62 Stevens, G., *Re-Examining Russell's Paralysis: Ramified Type-Theory and Wittgenstein's Objection to Russell's Theory of Judgment*, c.d., s. 21–26.

63 Hanks, P., *How Wittgenstein Defeated Russell's Multiple Relation Theory of Judgment*, c.d.

64 Tamtéž, s. 138.

Autorem druhé interpretace je Colin Johnston.⁶⁵ Ten se ve své rekonstrukci snaží ukázat, že Wittgensteinova námitka spočívá v tom, že Russell podle jeho názoru nedokázal vysvětlit „syntézu v myšlení“ či „myšlenec“ [*synthesis in thought*]. Tím chce Johnston říci, že i v případě, že jsou termy v soudu (či myšlenec) prostřednictvím formy sjednocené, neznamená to ještě automaticky, že je soud schopný *reprezentovat* komplex termů, ke kterému se vztahuje jakožto ke sjednocenému týmž způsobem.⁶⁶ Johnston chce – podle svých vlastních slov – poukázat na to, že syntéza termů v myšlenec či soudu musí být pojata jinak než jako vztažení těchto termů k formě: „zdá se, že skutečnost, že myšlenka syntetizuje určité věci, je něco jiného než fakt, že zahrnuje tyto věci společně s módem jejich syntézy [tedy s formou- poznámka autorky].“⁶⁷

Určitou nedořečenost v Johnstonově interpretaci však spatřuji v tom, že nevysvětluje, v čem přesně má zmiňovaná syntéza spočívat či co je pro její realizaci zásadní. Jedním z možných pochopení jeho interpretace by mohlo být, že směřuje právě k problému reprezentační schopnosti soudu. Pokud jeho pojetí uchopíme takto, pak by Johnston tvrdil, že cílem syntézy termů v soudu je schopnost soudu reprezentovat komplexy, k nimž se vztahuje. Takový výklad může být podpořen kupříkladu Johnstonovým důrazem na to, že pro soud je zásadní jeho schopnost *reprezentovat* věci tak, jak se v souzení domníváme, že jsou sjednocené.⁶⁸

Pokud jde o Russella, diskuze o tématu reprezentace se bohužel nedočkáme. Z výkladů v rukopise *Theory of Knowledge* naopak vyplývá, že Russell musel pracovat s předpokladem, že pro vysvětlení reprezentačního charakteru soudu je postačující, aby soud obsahoval ty termy, které figurují zároveň jako jeho referenty. (Například v soudu „*a* miluje *b*“ figurují termy *a*, *milovat* a *b* jako elementy i referenty soudu.) Takový předpoklad však problém reprezentační schopnosti soudu spíše zakrývá, neboť poskytuje zdánlivou odpověď tam, kde je skutečnou odpověď teprve třeba dodat. Skutečnost, že soud reprezentuje něco mimo sebe, by měla být vysvětlena nikoli tím, že v sobě soud obsahuje termy, o kterých se soudí, nýbrž zodpovězením otázky, jak je vůbec možné, že o svém referentu něco vypovídá.

Tuto myšlenku můžeme formulovat též následovně: jakkoli by se Russellovi podařilo zajistit smysluplnou jednotu termů v každém soudu, nevysvětluje,

65 Johnston, C., Russell, Wittgenstein and Synthesis in Thought. In: Zalabardo, J. L. (ed.), *Wittgenstein's Early Philosophy*. Oxford, Oxford University Press 2012, s. 15–36.

66 Tamtéž, s. 25 nn.

67 Tamtéž.

68 Tamtéž, např. citace ze s. 28: “A judgment that certain entities are combined in a certain way – a judgment whose truth condition is that certain entities combine in a certain way – is a judgment that represents those entities as so combined.” Zdůraznění v českém překladu: autorka práce.

jakým způsobem soud, v němž jsou termy zkombinovány (sjednoceny), plní primární, tedy reprezentační roli soudu. Neschopnost Russellovy mnohorelační teorie vysvětlit tuto povahu soudu při tom podle mého názoru vyplývá ze skutečně klíčového problému jeho teorie, totiž z toho, že ji Russell vystavěl na své obecné ontologické teorii komplexů. Teorie komplexů, podle níž je komplexem cokoli, co sestává z konstituentů a je analyzovatelné,⁶⁹ leží v základě mnohorelační teorie a představuje variaci na ontologické pojetí propozice, s nímž Russell přišel již o deset let dříve v *The Principles of Mathematics*, kde propozice tvořila ontologický konstituent světa. Teorie komplexů tedy není primárně epistemologickou teorií, která by si kladla za cíl vysvětlit reprezentační charakter soudu, nýbrž ontologickou teorií popisující základní konstituenty světa – termy a jejich komplexy (nazývané dříve „propozice“). Vycházejí z takového pojetí, může Russell soudy popsat jako komplexní objekty mezi jinými komplexními objekty ve světě, ale není schopen vysvětlit, proč by zrovna tyto komplexy měly být schopny reprezentovat komplexy jiné.

V rámci této interpretace by Wittgensteinův klíčový postřeh spočíval v poukazu na to, že Russellova teorie (ať již přidává do soudu formu, či nikoli) nebere dost vážně epistemickou povahu soudu, jehož výklad se pokouší založit na teorii komplexů převzaté z rané filosofie *The Principles of Mathematics*, kde byl epistemologický pojem propozice převeden na ontologický. Wittgensteinova námitka týkající se možnosti nesmyslného soudu by poté nepředstavovala pouze postřeh, že termy lze v soudu uspořádat nesmyslným způsobem, nýbrž také – a především – důrazný poukaz na to, že ani smysluplné uspořádání termů v soudu nezaručuje reprezentační schopnost soudu.

„Nesmyslný“ by poté byl každý soud, u něhož není zaručeno, že je mu vlastní reprezentační schopnost. V rámci Russellovy teorie by se tedy jednalo o *jakýkoli* soud. I proti této interpretaci lze však vznést námitky. Například Zalabardo vůči ní namítá (v rámci své kritiky Hankse, který i přes odlišnost své interpretace čelí stejnému problému), že jakákoli interpretace, která tvrdí, že *všechny* soudy mohou být v rámci Russellovy teorie nesmyslné, je nepřesvědčivá, neboť Wittgenstein v rámci své kritiky Russellovi oponoval, že nesmyslné mohou být pouze *některé* soudy – ty, v nichž jsou termy uspořádány nesmyslným způsobem („stůl držákuje knihu“ atp.).

Zde navržený výklad je také terčem této námitky, neboť i já tvrdím, že podle Wittgensteina mohou být u Russella nesmyslné všechny soudy, protože není zajištěna jejich reprezentační schopnost. Nicméně Zalabardově námitce se lze podle mého názoru vcelku jednoduše ubránit: Wittgenstein mluví o „možnosti souzení nesmyslu“.⁷⁰ „Možnost soudit nesmysl“ však neznamená

69 Russell, B., *Theory of Knowledge*, c.d., s. 79.

70 Wittgenstein, L., *Tractatus logico-philosophicus*, c.d., 5.542.

automaticky totéž jako „možnost, že *některé* soudy jsou nesmyslné“. Můžte totiž stejně tak dobře znamenat „možnost, že *všechny* soudy jsou nesmyslné“.

4. Filosofická a textová evidence

Existuje však pro zde navrženou interpretaci Wittgensteinovy námitky nějaká textová a filosofická evidence? V zásadě musíme ukázat dvojí: zaprvé, jak výklad koresponduje se všemi Wittgensteinovými formulacemi námitky, a zadruhé, jak zapadá do širšího kontextu Wittgensteinových myšlenek z té doby, tedy do úvah, které rozvíjel kolem roku 1913.

V prvním kroku se věnujme formulacím námitky v jejich chronologickém sledu. V první formulaci námitky Wittgenstein tvrdí, že z propozice „A soudí, že *aRb*“ musí přímo plynout propozice „*aRb* v \sim *aRb*“, tedy, že soud *aRb* musí být smysluplný – není tedy možné soudit nesmysl.⁷¹ S touto formulací problém není, neboť se v ní tvrdí, že soud musí být buď pravdivý, nebo nepravdivý – a to je možné pouze za předpokladu, že soud má reprezentační charakter.

V druhé námitce (z „Notes on Logic“) pak Wittgenstein to, co nemůžeme soudit, specifikuje: „každá správná teorie souzení musí zajistit, aby pro mne bylo nemožné soudit, že stůl držák(uje) knihu. Russellova teorie tuto podmínku nesplňuje.“⁷² Právě formulace z „Notes on Logic“ představuje pro moji interpretaci největší oříšek, neboť příkladem, který pro nesmyslný soud Wittgenstein volí, je věta, v níž jsou termy uspořádány nesmyslným způsobem – „stůl držák(uje) knihu“. Pokud je právě tato věta pro Wittgensteinovu kritiku Russella paradigmatická, zdá se, že mu vskutku šlo (pouze) o to, že termy v soudu můžeme zkombinovat nesmyslným způsobem (tedy výhradně o problém jednoty). Nicméně i této námitce lze oponovat, a to nejenom tak, že jednoduše budeme tvrdit, že jde pouze o jeden příklad soudu, ale i tvrzením, že Wittgenstein by za potenciálně nesmyslný pokládal jakýkoli jiný soud.

Přesvědčivější je poukaz na Wittgensteinovu poslední formulaci námitky, kterou uvádí v *Traktátu* a podle níž „správné vysvětlení formy věty ‚A soudí p‘ musí ukazovat, že je nemožné soudit nesmysl. (Russellova teorie tomuto zadání nevyhovuje).“⁷³ Na této námitce je v kontextu naší debaty nejzajímavější skutečnost, že zde Wittgenstein konkrétní příklad soudu vynechává a opakuje pouze to, že Russellova teorie nevylučuje souzení nesmyslu. Tím v *Traktátu* odpadá potenciální námitka týkající se omezení kritiky na soudy,

71 Russellův dopis O. Morrellové, 19. června 1913, c.d., s. 448.

72 Wittgenstein, L., *Notes on Logic*, c.d., s. 276–295, B33, s. 280.

73 Wittgenstein, L., *Tractatus logico-philosophicus*, c.d., 5.5422.

v nichž jsou termy uspořádány nesmyslným způsobem, a jako plausibilní se jeví i ta interpretace, podle níž je možnost souzení nesmyslu relevantní v případě všech možných soudů.

Kromě analýzy jednotlivých Wittgensteinových formulací námitky se pokusím v druhém kroku rozvést filosofickou podporu pro zde navržený přístup. První filosofický podklad pro můj výklad můžeme získat při určité interpretaci Wittgensteinových prvních dochovaných filosofických poznámek, tedy „Notes on Logic“.⁷⁴ V těchto poznámkách je klíčové Wittgensteinovo pojetí propozice a její odlišení od jména.⁷⁵ Zatímco jméno má pouze jednu možnost, jak referovat k předmětu (předmět v propozici jednoduše zastupuje), může se propozice k reprezentovanému komplexu vztahovat dvěma způsoby – tak, že je pravdivá, nebo tak, že je nepravdivá.⁷⁶

Tuto schopnost dvojí reprezentace Wittgenstein definuje jako „bipolaritu propozice“⁷⁷ a zdůrazňuje ji tím, že propozici zapisuje jako $a-p-b$, což má vyjadřovat, že se propozice vztahuje k pólům a a b , kterými Wittgenstein označuje Pravdu a Nepravdu. Takový zápis dle Wittgensteina vyjadřuje i myšlenku, že „každá propozice může být pouze pravdivá, nebo nepravdivá, nikoli obojí“.⁷⁸ Zajímavé je, jak zápis propozice ve formě $a-p-b$ připomíná Russellův zápis komplexu aRb . Vycházejíce z této skutečnosti se tedy můžeme domnívat, že Wittgenstein chtěl svým zápisem zdůraznit totéž, co Russell tím svým, totiž fakt, že propozice (resp. soud u Russella) je komplexní entita sestávající z několika vzájemně propojených termů – a že je to právě tato komplexita, která umožňuje propozici být pravdivou, nebo nepravdivou.

Je pravděpodobné, že Wittgenstein opustil svou první teorii souzení z vícero důvodů.⁷⁹ Přesto se domnívám, že tím nejpodstatnějším bylo jeho postupně se rodící přesvědčení, že jím navržené pojetí, které se zaměřuje na problém komplexity propozice, není o nic blíže vyřešení záhady její reprezenční schopnosti než pojetí Russellovo – sama komplexita propozice totiž její reprezenční charakter nevysvětluje. Tuto interpretaci může dle mého názoru nejlépe podpořit fakt, že v dalších Wittgensteinových poznámkách,

74 Wittgenstein, L., Notes on Logic, c.d. Michael Potter ve své detailní historicko-filosofické analýze Wittgensteinových „Notes on Logic“ přesvědčivě ukazuje, že tyto poznámky pochází z období mezi rokem 1911, kdy Wittgenstein přijel do Cambridge za Russellem, a rokem 1913, kdy odjel pracovat do Norska. Viz *Wittgenstein's Notes on Logic*, c.d., s. 1.

75 Při výkladu reprezentace Wittgenstein nemluví o soudu, ale o propozici. V *Traktátu* poté zavede i pojem „soudu“, ale tím bude chápat připsování soudu někomu, tedy např. tvrzení, že „A soudí p“ (viz Wittgenstein, L., *Tractatus logico-philosophicus*, c.d., 5.5422).

76 Wittgenstein, L., Notes on Logic, c.d., B23, C37, s. 279; s. 288.

77 Tamtéž, B48, s. 282.

78 Tamtéž, B49, s. 282.

79 Detailní popis různých možných důvodů, které Wittgensteina mohly vést k opuštění této teorie, viz v: Hanks, P., Early Wittgenstein on Judgement. In: Zalabardo, J. L. (ed.), *Wittgenstein's Early Philosophy*, c.d., s. 37–63.

totiž v jeho válečných *Denících*, se reprezentační charakter propozice stává ústředním tématem (na rozdíl od problému její jednoty).

Ve svých *Denících* sepisovaných během první světové války (a také v uspořádání a částečném přepracování těchto deníkových myšlenek v *Traktátu*) Wittgenstein připisuje zásadní roli otázce: „Jak je propozice schopná reprezentovat jí odpovídající stav věcí?“, problému jednoty propozice se přitom nevěnuje. Úvahy věnované reprezentaci, které zde krátce načrtnu, se objevují znovu a znovu, a to zejména v úvodních částech *Deníků*.⁸⁰

Své úvahy Wittgenstein zahajuje poznámkou, že „v propozici je svět jako by sestaven dohromady na zkoušku. (Podobně jako když u soudního dvora v Paříži figuríny *reprezentují* automobilovou nehodu.)“⁸¹ Vyjdeme-li z této citace, vidíme, že tento příklad využívá Wittgenstein k výkladu možnosti reprezentace prostřednictvím propozice – propozice může reprezentovat svět (resp. jeho specifickou část) díky tomu, že je v ní poskládán dohromady „jakoby na zkoušku“. Při automobilové nehodě byla sražená auta rozložena určitým způsobem a figuríny, které auta u soudního dvora reprezentují, jsou též sestaveny určitým způsobem. Jak však propozice, musíme se dále ptát, může prostřednictvím určitého sestavení svých součástí svět reprezentovat?

Odpověď nalzáme ve Wittgensteinově tvrzení, že podmínkou toho, aby propozice mohla danou situaci reprezentovat, je to, že propozice a reprezentovaná situace musí sdílet něco „identického“ – jde o slavnou „formu zobrazování“ [*Form der Abbildung*] (či „logickou formu“ nebo „formu skutečnosti“) z *Traktátu*, tedy o možnost, že prvky propozice a zobrazované situace jsou sestaveny stejným způsobem.⁸² Zároveň ovšem propozice nemůže být se zobrazovanou situací identická zcela, neboť ji musí právě zobrazovat: sestává ze jmen, zatímco zobrazovaná situace z předmětů. Aby propozice mohla situaci reprezentovat, je také nutné, aby došlo k propojení jejich prvků s prvky situace – to je dle Wittgensteina zajištěno díky tzv. „zobrazovacímu vztahu“ [*abbildende Beziehung*], který je vlastní pouze propozici a nikoli reprezentované situaci a který je zodpovědný za korelování prvků propozice s prvky situace.

Propozice tedy může mít reprezentační charakter díky tomu, že obsahuje „něco identického“ s tím, co reprezentuje, a tomu, že jsou její prvky korelovány s prvky zobrazované situace, což je umožněno zobrazovacím vztahem. Této Wittgensteinově koncepci lze podle mne oprávněně vytknout, že reprezentační schopnost propozice ve skutečnosti také nevysvětluje, ač problém

80 Wittgenstein, L., *Notebooks 1914–1916*, c.d., zejména s. 7–34.

81 Tamtéž, 29. 9. 1914, s. 7, zdůraznění autorky práce; příklad je zopakován v *Tractatus logico-philosophicus*, c.d., 4.031.

82 Wittgenstein, L., *Notebooks 1914–1916*, c.d., 20. 10. 1914, s. 15; týž, *Tractatus logico-philosophicus*, c.d., 2.151, 2.161, 2.18.

spočívá jinde než v případě Russella.⁸³ Jisté je však podle mne právě to, co jsem zde chtěla ukázat, totiž že prvořadým Wittgensteinovým zájmem v jeho koncepci propozice v *Denících* (a později v *Traktátu*) je otázka reprezentace, nikoli jednoty.

Závěr

V této své stati jsem se snažila především ukázat, že jednota soudu, potažmo v *Denících* a *Traktátu* jednota propozice, hraje u Wittgensteina mnohem menší roli než otázka jeho reprezentační schopnosti. Pokud tomu tak ale je, je také nasnadě, že Wittgensteinova námitka směřovaná vůči jeho prvnímu velkému učiteli míří právě k tomuto zásadnímu tématu. Výklad námitky zabývající se jednotou soudu u Russella je tedy třeba rozšířit a zřetelněji zaměřit ke zde představenému problému.

SUMMARY

The Representational Ability of the Judgment: Wittgenstein's Response to Russell's Multiple Relation Theory of Judgment

The goal of the article is to offer a new interpretation of Wittgenstein's famous commentaries on Russell's multiple relation theory of judgment, according to which judging is a multiple relationship of a judging subject to particular judged elements. In 1913, Wittgenstein repeatedly tried to convince Russell that the possibility of judging nonsense was not ruled out in his theory, and this accusation was most often seen as a reference to the inability of Russell's multiple relation theory to ensure the unity of the judgment. In the present article, however, I will try to show that Wittgenstein's words can be grasped in another way, namely that the central theme becomes the (in)ability of the multiple relation theory to explain the basic feature of the judgment, i.e. its representational ability.

Keywords: Bertrand Russell, early Wittgenstein, multiple relation theory of judgment, judging, judgement, *Theory of Knowledge*

83 Nejedná se o russellovský předpoklad, že pro reprezentační schopnost soudu stačí identita jeho termů s termy komplexu, o kterém je souzeno. Wittgensteinova teorie však čelí jinému problému: Wittgenstein ve svém pojetí propozice nevysvětluje, jak je možné, že propozice sdílí něco identického se zobrazovanou situací a že se mohou realizovat korelace mezi jejími prvky a prvky situace.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Repräsentationsfähigkeit des Urteils: Wittgensteins Antwort auf Russells multirelationale Theorie des Urteils

Ziel des vorliegenden Artikels ist eine Neuinterpretation der berühmten Anmerkungen Wittgensteins zu Russells multirelationaler Theorie des Urteils, der gemäß das Urteilen eine mehrschichtige Beziehung des Urteilenden zu den einzelnen beurteilten Elementen ist. Wittgenstein versuchte im Jahr 1913 wiederholt, Russell davon zu überzeugen, dass im Rahmen seiner Theorie die Möglichkeit des Beurteilens von Unsinn nicht ausgeschlossen ist, wobei dieser Vorwurf meist als Verweis darauf interpretiert wird, dass Russells multirelationale Theorie keine einheitliche Beurteilung gewährleisten könne. Im vorliegenden Artikel versuche ich jedoch zu zeigen, dass Wittgensteins Worte auch in dem Sinne verstanden werden können, dass das zentrale Thema die (Un-)Fähigkeit der multirelationalen Theorie ist, die Grundzüge des Urteils, nämlich seine Repräsentationsfähigkeit, zu erläutern.

Schlüsselwörter: Bertrand Russell, der frühe Wittgenstein, multirelationale Theorie des Urteils, urteilen, Urteil, *Theory of Knowledge*